

РОЗДІЛ: ПСИХОЛОГІЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 159. 9: 34 (075.8)

DOI: 10.26565/2225-7756-2019-67-09

Психологічні особливості когнітивного стилю полнезалежності делінквентної особистості.

Сорока Анатолій Володимирович - кандидат психологічних наук, доцент кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 6, Харків, Україна, 61022.

Кравченко Сергій Ігорович - магістр психології, м. Харків, Україна.

Soroka Anatoliy – PhD in Psychology, Associate Professor of Department of Applied Psychology, V.N. Karazin Kharkiv National University, 6 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022.

Serhiy Kravchenko - Master of Psychology, Kharkiv, Ukraine.

Сорока Анатолій владимирович – кандидат психологических наук, доцент кафедры прикладной психологии Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина, пл. Свободы, 6, Харьков, Украина, 61022.

Кравченко Сергей Игоревич - магистр психологии., г. Харьков, Украина.

ORCID - 0000-0003-2039-3799

Anatolij_Soroka@ukr.net

krsergey2902@gmail.com

В статті визначені основні психологічні особливості когнітивного стилю полнезалежності делінквентної особистості різного віку. За допомогою тесту замаскованих «Включених фігур Готтшальдта», нами визначений когнітивний стиль полнезалежності засуджених. Визначена перевірка розбіжностей груп вперше засуджених і рецидивістів щодо полнезалежності за критерієм Колмогорова-Смірнова. Виходячи із результатів наших досліджень, необхідно спрямувати зусилля щодо корекції когнітивного стилю досліджуваних віком від 35 років і старше з метою підвищення полнезалежності засуджених і меншого конформізму до тиску збоку злочинного середовища на різні вікові групи. Виявляється, що віковий чинник більше пов'язаний з такою психологічною характеристикою досліджуваних, як полнезалежність, ніж чинник першого або повторного скоєння злочину.

Ключові слова: когнітивний стиль; полнезалежність; полнезалежність; делінквентна особистість; вперше засуджені; рецидивісти.

В статье определены основные психологические особенности когнитивного стиля полнезависимости делинквентной личности разного возраста. С помощью теста замаскированных «Включенных фигур Готтшальдта», определен когнитивный стиль полнезависимости осужденных. Проведена проверка различий групп, впервые осужденных и рецидивистов, относительно переменной полнезависимости по критерию Колмогорова-Смирнова. Исходя из результатов исследования, показана необходимость коррекции когнитивного стиля исследуемых в возрасте от 35 лет и старше с целью повышения полнезависимости осужденных и меньшего конформизма к давлению со стороны преступной среды на разные возрастные группы. Было доказано, что возрастной фактор больше связан с такой психологической характеристикой испытуемых, как полнезависимость, чем фактор первого или повторного совершения преступления.

Ключевые слова: когнитивный стиль; полнезависимость; полнезависимость; делинквентная личность; впервые осужденные; рецидивисты.

The main psychological features of the cognitive style of polenodependence of a delinquent person of different age are defined in the article. Using the masked "Hottschald's Included Figures" test (30 tasks, objective test), we determined the cognitive style of the inmates' pollen dependence. The discrepancies between groups of first-time convicts and repeat offenders regarding pollen dependence on the Kolmogorov-Smirnov criterion were determined, as well as the analysis on the pollen dependence of sentenced persons of different age groups. Generally speaking, the cognitive style of inmate dependence is expressed at an average level – out of 30 tasks, on average, they solve about 15. But in the recidivist group, the average rate of pollen dependence is slightly higher than in the first convicted group. This means that poledependent people tend to ignore obstacles, expressive leadership, critical, skeptical, analytical reason, they distinguish between the nuances of the world and cynically use this imperfection of the world, the weaknesses of other people.

Analysis of the pollendependence of sentenced persons of different age groups with the number of correctly solved objective test tasks showed that in younger convicted persons (from 20 to 25 years old), pollendependence is expressed on the average level – out of 30 problems they solved on average 15, 9, and convicts of middle age (26 to 34 years), on average, solve 16,3 tasks – the best indicator in terms of older age (35 years and older), they are lower than average, solve 12, 5 tasks. The breakdown by average age of the study groups indicates that the average age of first convicts is 25 years and that of repeat offenders is 32 years. This reflects the current trend in society – the trend of "Rejuvenation of criminals".

Based on the results of our research, efforts should be made to correct the cognitive style of the perpetrators in order to increase the offspring's conviction and less conformism to the pressure of the crime environment on different age groups. It turns out that the age factor is more related to such a psychological characteristic of the subjects as polendependence than the factor of the first or repeated crime.

Key words: cognitive style; field dependence; field independence; delinquent personality; first convicted; recidivists.

Постановка проблеми. Соціалізацією називають процес засвоєння суспільних норм і цінностей, який може бути реалізований двома шляхами. Нормативний шлях не передбачає порушення правових норм, тоді як поведінка делінквентної особистості характеризується саме їх порушенням. У результаті такого ненормативного шляху виникає явище делінквентної, або по-іншому протиправної поведінки. Це – найбільш небезпечна девіація, що завдає збитків як учасникам соціальних взаємодій, так і суспільству в цілому, адже вона посягає на самі підвалини суспільного устрою. Значні і помітні соціально шкідливі та небезпечні наслідки злочинної поведінки, недостатня ефективність суспільного контролю, необхідність профілактики повторної злочинності та високий рівень рецидивів – усе це обумовлює надзвичайну актуальність проблеми виправлення і ресоціалізації осіб з делінквентною поведінкою.

Ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми дозволяє нам виділити кілька напрямків соціально-психологічного аналізу і рішення пенітенціарних проблем: соціально-психологічні особливості засуджених різних категорій (Ю.М. Антонян, В.Л. Васильєв, А.Д. Глотчкін, В.В. Гульдман, М.Г. Дебольський, М.І. Єнікєєв, В.І. Моросанова, А.Н. Пастушеня, В.Ф. Пирожков, В.М. Поздняков, Д.В. Сочівко і В.М. Литвишко, А.І. Ушатіков і ін.); групові цінності, норми і уявлення засуджених (В. Борисов, В.П. Голубєв, С.Л. Дановський, В.Г. Деєв, Б.Б. Козак, Ю.Н., Н.П. Крейдун, А.І. Ушатіков, Г.А. Хохряков тощо.); звичаї, традиції і ритуали різних груп засуджених (Е.В. Анастасов і В.А. Миколаїв, В.М. Анісімков, С.Я. Лебедев, А.М. Сухов і ін.); підготовка засуджених до звільнення (С.А. Ветошкін, М.А. Галагузова, У. Глассер, М.Г. Дебольський, В.І. Жуков, Д. Клемер, Л.Г. Лаптев, А.С. Макаренко, А.В. Сорока, С.Т. Шацький та ін.).

Однак ці ж дослідження показують, що соціально-психологічна складова ресоціалізації засуджених ще не знайшла належного розвитку у вітчизняній пенітенціарній системі. Зокрема, для цих цілей недостатньо використовуються можливості активного соціально-психологічного навчання як персоналу колонії так і засуджених. Цьому перешкоджають не тільки недостатня кількість пенітенціарних психологів і слабка методична оснащеність їх діяльності, а й недостатнє наукове опрацювання підходів до створення технологій відновлення і розвитку у засуджених в період відбування покарання життєво важливих умінь і якостей, необхідних для їх успішної реінтеграції в суспільство. Дефіцит ефективних технологій соціально-психологічної ресоціалізації засуджених ускладнює профілактичну роботу, спрямовану на ослаблення десоціалізуючого впливу тюремного середовища, оскільки обидва завдання (ресоціалізація і профілактика) тісно пов'язані.

Соціальна значущість даної проблеми, її актуальність та недостатня розробленість методів і програм ресоціалізації в установах виконання покарань обумовили вибір мети і завдання дослідження в межах теми даної статті.

Мета дослідження: визначити психологічні особливості когнітивного стилю полнезалежності делінквентної особистості.

Завдання дослідження: визначити рівень сформованості когнітивного стилю полнезалежності у досліджуваних.

Дослідницьку вибірку склали 120 досліджуваних засуджених чоловічої статі віком від 20 до 40 років, які відбувають покарання у державних установах виконання покарань Харківської і Херсонської областей. Досліджувані були розподілені на 2 групи. Перша група складає вперше засуджених – 60 чоловік, віком від 20 до 30 років. Друга група складає неодноразово засуджених (рецидивісти) – 60 чоловік, віком від 31 до 40 років.

У відповідності із метою і задачею дослідження була сформульована наступна гіпотеза.

Істотне значення для того, який тип поведінки та роль буде переважаючою для тієї чи іншої особистості, яка здійснила правопорушення, відіграє базовий когнітивний стиль, властивий цій особистості. Серед різних класифікацій когнітивних стилів як способів організації психіки за принципом єдності інтелекту й афекту, виділяють полнезалежний і полнезалежний стилі. Згідно з нашою гіпотезою, серед правопорушників переважають крайні полюси вираженості цих стилів,

що обмежують адаптаційну здатність даних особистостей. Полезалежні особистості схильні до конформізму, вони «ведені», сліпо йдуть за лідером, піддаються переконанню інших і не схильні до аналізу ситуації, погано диференціюють будь-які когнітивні завдання, тому погано навчалися в школі, не можуть розібратися в складності світу, часто допускають помилки і тому схильні покладатися на лідера, який усе «зрозуміло» пояснить і скаже, що робити, «щоб добре жилося». Інший полюс даного когнітивного стилю це сильна полenezалежність, коли людина може бути незалежною настільки, що вважає себе незалежною від соціуму, тобто переходить на антисоціальну спрямованість. Полenezалежним людям властиво ігнорування перешкод, виражене лідерство, критичний, скептичний, аналітичний розум, вони добре розрізняють нюанси світу, його недоліки і проблеми, і в разі, якщо така людина пішла по антисоціальному шляху то вона може успішно та обачливо і цинічно користуватися цією недосконалістю світу, слабкостями інших людей. Причина антисоціального не криється в полenezалежності та полenezалежності, а в морально-нормативному переконанні особистості де також є різна вираженість даних когнітивних стилів. Однак, якщо людина йде по антисоціальному шляху з причини несформованих моральних установок, несприятливої ситуації розвитку, то особливості когнітивного стилю можуть дати нам ключ, до якої групи кримінального соціуму вона швидше за все відноситься – до лідерів чи до виконавців. Є ймовірність спрямованої корекції когнітивного стилю виконавців з метою підвищення полenezалежності і меншого конформізму до тиску збоку злочинного середовища, яке знову буде впливати на колишнього ув'язненого на волі.

За допомогою тесту замаскованих «Включених фігур Готтшальдта» (30 завдань, об'єктивний тест), нами визначений когнітивний стиль полenezалежності засуджених. Визначена перевірка розбіжностей груп вперше засуджених і рецидивістів щодо полenezалежності за критерієм Колмогорова-Смірнова, а також зроблений аналіз за показниками полenezалежності засуджених різних вікових груп. Аналіз полenezалежності груп засуджених як когнітивно-особистісного чинника наочно відображено на (Рис. 1).

Загалом полenezалежність у засуджених виражена на середньому рівні – із 30 завдань вони в середньому розв'язують біля 15-ти (Рис. 1.).

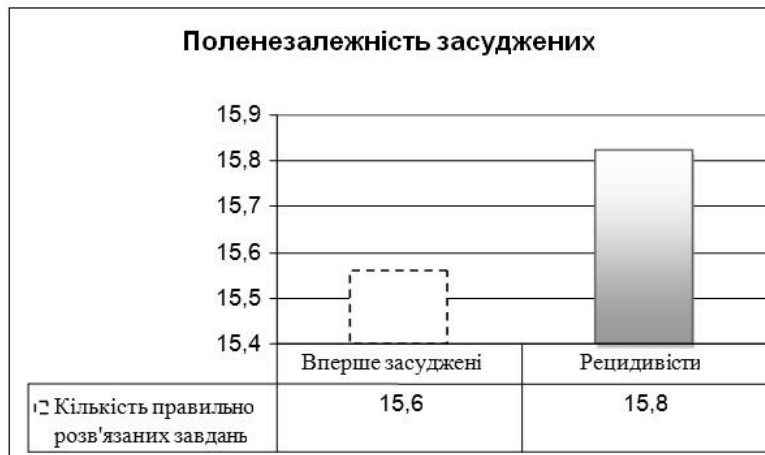

Рис. 1. Виразність полenezалежності груп засуджених

Але в даному сенсі цей середній рівень – це абсолютна оцінка, яка співвіднесена лише з кількістю завдань у тесті.

Якщо ж порівняти даний результат з показниками інших груп, зокрема студентів, то це буде показник нижче середнього, тому що у студентів він в середньому знаходиться на рівні 25 балів. Причому, даний тест є фактично «культурно-вільним», тому що він не навантажений шкільними чи університетськими знаннями. Він спрямований на виявлення особливостей сприйняття і інтелекту, які тісно пов'язані з особистісними рисами (полenezалежність /полenezалежність). Таким чином можна вважати, що засуджені мають недостатньо високий рівень полenezалежності.

В групі рецидивістів показник полenezалежності дещо вище, ніж в групі вперше засуджених. Перевірка розбіжностей груп вперше засуджених і рецидивістів у полenezалежності за критерієм Колмогорова-Смірнова показав, що значущої розбіжності між групами не виявлено, але вона достовірна, тобто розбіжність знаходиться в межах випадкового коливання даної величини, наочно це відображено у таблиці 1.

Якщо зробити порівняльний аналіз показників полenezалежності засуджених різних вікових груп з кількістю правильно розв'язаних завдань названого вище об'єктивного тесту то ця картина наочно відображена на Рис. 2 показників полenezалежності засуджених різних вікових груп.

Таблиця 1

Перевірка значущості розбіжностей груп досліджуваних у полenezалежності за критерієм Колмогорова-Смірнова

	Max Neg	Max Pos	p-level	Mean	Mean	Std. Dev.	Std. Dev.	Valid N 1 gr.	Valid N 2 gr.
Полenezалежність	-0,0588	0,0533	p<0,01	15,661	15,8328	6,2762	6,3477	60	60

Як бачимо з Рис. 2 у молодших за віком засуджених (від 20 до 25 років), полenezалежність у засуджених виражена на середньому рівні – із 30 завдань вони в середньому розв'язують 15,9, а засуджені середнього віку (від 26 до 34 років) в середньому розв'язують 16,3 завдань – найвищий показник, що стосується показників більш літнього віку (від 35 року і старше) то вони виражені нижче в середньому розв'язують 12,5 завдань. В даному сенсі цей середній рівень показників – це абсолютна оцінка, яка співвіднесена лише з кількістю правильно розв'язаних завдань у даному тесті.

Урахування віку досліджуваних демонструє тенденцію щодо більш високої полenezалежності у середньому віці, та її нижчої виразності в старшому віці (Kruskal-Wallis test: $H(2, N=120)=5,593812$ $p=0,0627$). Таким чином, виявляється що віковий чинник більше пов'язаний з такою психологічною характеристикою досліджуваних, як полenezалежність, ніж чинник першого або повторного скоєння злочину.

Рис. 2 Показники полenezалежності засуджених різних вікових груп.

Як висновок щодо визначення когнітивного стилю полenezалежності делінквентної особистості необхідно сказати про наступне, що згідно з нашою гіпотезою, серед правопорушників переважають крайні полюси вираженості цих стилів, що обмежують адаптаційну здатність даних досліджуваних. Полenezалежні досліджувані схильні до конформізму, вони «ведені», сліпо йдуть за лідером, піддаються переконанню інших і не схильні до аналізу ситуації, погано диференціюють будь-які когнітивні завдання, тому погано навчалися в школі, не можуть розібратися в складності світу, часто допускають помилки і тому схильні покладатися на лідера, який усе «зрозуміло» пояснить і скаже, що робити, «щоб добре жилося». Інший полюс даного когнітивного стилю це сильна полenezалежність, коли людина може бути незалежною настільки, що вважає себе незалежною від соціуму, тобто переходить на антисоціальну спрямованість. Полenezалежним людям властиво ігнорування перешкод, виражене лідерство, критичний, скептичний, аналітичний розум, вони добре розрізняють нюанси світу, його недоліки і проблеми, і в разі, якщо така людина пішла по антисоціальному шляху то вона може успішно та обачливо і цинічно користуватися цією недосконалістю світу, слабкостями інших людей. Причина антисоціального не криється в полenezалежності та полenezалежності, а в морально-нормативному переконанні особистості де також є різна вираженість даних когнітивних стилів. Однак, якщо людина йде по антисоціальному шляху з причини несформованих моральних установок, несприятливої ситуації розвитку, то особливості когнітивного стилю можуть дати нам ключ, до якої групи кримінального соціуму вона швидше за все відноситься – до лідерів чи до виконавців. Є ймовірність спрямованої корекції когнітивного стилю виконавців з метою підвищення полenezалежності і меншого конформізму до тиску збоку злочинного середовища, яке знову буде впливати на колишнього засудженого на волі. Тому виходячи із результатів наших досліджень, необхідно спрямувати зусилля щодо корекції когнітивного стилю виконавців з метою підвищення полenezалежності засуджених на різні вікові групи, виявляється що віковий чинник більше пов'язаний з такою психологічною характеристикою досліджуваних, як полenezалежність, ніж чинник першого або повторного скоєння злочину.

Перспективою наших подальших досліджень є складання відповідної психокорекційної програми щодо покращення ресоціалізації засуджених на етапі звільнення від відбування терміну покарання.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х.: ТОВ «Одісей», 2010. – ст. 6.
2. Сорока А. В. Розвиток ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 959. Серія «Психологія», вип. 46. – Харків: ХНУ, 2011. – С. 178–182.
3. Сорока А. В. Програми дослідження розвитку ефективності соціальної адаптації особистості після звільнення із пенітенціарних установ /А. В. Сорока //Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Частина II. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – С. 330 – 337.
4. Сорока А. В. Психологические особенности социальной реадaptации лиц, освобождённых из мест лишения свободы. Современные проблемы прикладной юридической психологии [Электронный

ресурс]: материалы I Респ. науч.-практ. конф., Минск, 23 нояб. 2016 г. /редкол.: И.А. Фурманов (отв. ред.) [и др.]. – Электрон. дан. (17,1 Мб). – Минск: Изд. центр БГУ, 2016. – С. 101-106.

5. Soroka A. V. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY SELF GOVERNING IN THE PERIOD OF SOCIAL REHABILITATION. Proceedings of III International scientific conference «Science: new goals». London, SI Universum, 2017. – P. 43-53.

6. Сорока А. В. Психологічна корекція ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Випуск 64. Серія «Психологія». – Харків, 2018. – С. 56–61.

7. Сорока А. В. Психологічні особливості соціалізації і ресоціалізації особистості після відбування терміну покарання: монографія /А. В. Сорока. – Х. ФОП Бровін О. В., 2018. – 400 с.

References

1. The Criminal Code of Ukraine. – Х.: Company «Odyssey», 2010. – Art. 6.
2. Soroka, A.V. (2011) Development of resocialization of prisoners in the period of preparation for release from penitentiary institutions. *Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Psychology"*. 959. V. 46. 178–182.
3. Soroka, A.V. (2013) Programs of research into the development of the effectiveness of social adaptation of the individual after release from penitentiary institutions. *Problems of extreme and crisis psychology. Collection of scientific works. Part II. NUZZU*. 330–337.
4. Soroka, A. V. (Nov 23. 2016) Psychological features of social readaptation of persons released from prison. *Modern Problems of Applied Legal Psychology I Resp. scientific-practical conf., Minsk*. 101-106.
5. Soroka, A. V. (2017) Psychological features of personality self-governing in the period of social rehabilitation. *Proceedings of the III International Scientific Conference "Science: New Goals"*. London, SI Universum. 43-53.
6. Soroka, A.V. (2018) Psychological correction of personality resocialization in the postpenitentiary period. *Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Psychology Series. V. 64*. 56–61.
7. Soroka, A.V., Brovin, O.V. (2018) Psychological features of socialization and resocialization of the individual after serving his sentence: monograph Kharkiv. FOP. 400.